NİZÂM-I CEDÎD, Osmanlı devletinin XVIII. asrın sonlarında, askerlik ve idare sahasındaki gerilik ve düzensizliklerine bir çâre olmak üzere, garp mânası ile ileri bir nizam kurmak hususundaki İslâhat teşebbüs ve hareketleri için kullanılan bir t â b i r ve bu maksatla meydana getirilip de, Avrupa usûlünde yetiştirilmek istenilen t a l i ml i askere v e r i l e n a d d ı r . Bu tâbir, imparatorluğun inhitat devrinde her yeni İslâhat teşebbüsü ve yenilik hareketi için, zaman-zaman kullanılmış idi. Ezcümle Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa vezîr-i âzam bulunduğu sırada Osmanlı ülkesindeki hıristiyan, mûsevî ve kıp-tîlerin cizyelerinin bir elden tahsil olunmak üzere, cizye kalemine kayıt ve tescîl edilmesi ve bu suretle hem tahsilatın mûtemed ve emek-dar cizyedarlar marifeti ile icrası, hem de mîrîye fazlaca bir irâd te'miıı mevzuunda bir yenilik yapmış ve buna „nizâm-ı cedîd" tertibi denilmiş idi ki, o bu hareketi ulemâ ile müşavere ederek, tatbika koymuş ve ahvâl-i âlem nizâmını hak ve adalet üzere tensik etmeği, bu ve buna benzer İslâhatı da şeriata uygun bir şekilde icrayı hedef tutmuş idi (tafsilât için bk. Râ-şid, *Tarih,* II, 148 v. d.; bir de mad. KÖPRÜLÜLER). XVIII. asır boyunca, mağlûbiyet île sona eren her harbi müteakip veya her hangi askerî ve idarî bir düzensizlik vukuunda başta askerlik olmak üzere, çeşitli sahalarda yeni nizamlar konulduğu sık-sık görülmüş, bu **ara**da, Haîîl Hamîd Paşa sadâretinde (1197), Küçük-Kaynarca muahedesini müteakip, muharebede vuku bulan acı hâdiselerin tesiri ile, bâzı İslâhata girişilmiş, müverrih Enverî ve Vâsıf'1 bu mevzuda kaynak olarak aldığını söyleyen Cevdet Paşa bu yeni askerî ve mülkî nizamları „nizâmât-ı asrîye" olarak tavsif etmiş idi (

Cevdet Paşa, *Tarih,* II, 242 v.d.). Ancak Selim III. tahta geçtikten sonra, nizâm-ı cedîd tâbiri artık iyice kullanılmağa başlamış ve eski usûl ve teşkilât için kullanılan „nizâm-ı kadîm" sözüne (Cevdet, *Tarih,* III, 51) karşılık, bu ıstılaha büyük bir mevkî ve ehemmiyet verildiği görülmüştür. Bu pâdişâh daha saltanatının ilk günlerinde kendi huzurunda bir meşveret meclisi akdettirmiş ve akabinde de, bir takım „nizâmât-ı cedîdeye" tevessü! eylemiş idi. Diğer taraftan, bu sırada Viyana 'ya fevkalâde elçi olarak gönderilen Ebû Bekir Râtib Efendi Avusturya 'daki mevcut idare şeklini bir „nizâm-ı cedîd" olarak vasıflandırmakta, yine aynı sene zarfında vuku bulan (1789) fransız ihtilâlinin neticesinde orada kurulan yeni idare tarzı Osmanlı devletinde, „Fransa nizâm-ı cedîdi" olarak kabul olunmakta idi (Cevdet Paşa, *Tarih,* IV, 291 ; Enver Ziya Kara!, *Osmanlı tarihi,* Ankara, 1947, V, 63; ayn. mil., *Selim IH. 'in hatt-ı hümâyûnları, Nizâm-ı cedîd,* Ankara, 1946, s. 31). Buna göre, Osmanlı devletinde bu devirde „nizâm-i cedîd" tâbiri ile, evvelâ, mevcut siyâsî ve idarî bir nizâmın yerine yenisinin konulması mânası anlaşılmakta idi. Sonra da Selim III. tarafından girişilen bütün İslâhat hareketlerine alem olmuş idi. Bu itibârla „nizâm-ı cedîd" tâbiri, dar ve geniş olmak üzere, iki türlü mânada kullanılmış idi: dar mânası ile nizâm-ı cedîd *bu* devirde Avrupa usûlünde yetiştirilmek istenilen talimli askerî teşkilâtı anlatıyordu; geniş mânası ile ise, Selim III. 'in yeniçeriliği kaldırmak ve hiç değilse, kendilerinden faydalanılabilecek şekilde, muntazam ve inzibattı bir hâle getirilmesini sağlamak, ulemânın geriliğe müteveccih zihniyetine karşı koyarak, onların nüfuzunu kırmak Osmanlı imparator luğunu

Avrupa'nın ilim, teknik ve medeni yetteki hamlelerine ortak yapmak için giriş tiği İslâhat hareketlerinin bütününü ifâde et-
I mekte idi. Şu hâlde hemen bir asırdan beri,
i
I belli-başh bir mevzu hâline gelen ve zaman zaman müracaat edilen İslâhat hareketlerimi yeni bir merhalesini teşkil eden bu nizâm-:edîd fikri ve mefhûmu bilhassa Selim III. *'h* şahsına bağlanıyor, onun da bu İslâhatı gei çekleştirmek hususunda, daha şehzadeliğinde itibaren, yenilik ve yeni nizâm düşüncelerini b nimsiyerek, buna hazırlandığı görfilüyoro

Filhakika babası Mustafa III. devrinde bile, küçük yaşta olmasına rağmen, imparatorluğun içinde bulunduğu güç ve fena durumu görerek, o zamanlar başarılmasına çalışılan İslâhat ve yeni nizâm hareketlerine can ve gönülden bağlanmış, müteakiben Abdüihâmid I. devrinde, veliahd sıfatı ile, kafes hayatı yaşadığı zamanlarda da, bu fikirleri, bir baba vasiyeti olarak, dâima kalbinde yaşatmış ve ara-sıra bu yolda girişilen teşebbüsleri, büyük bir ilgi ile, takip etmiş idi.

Nizâm-ı cedîd fikri ve hareketi, Selim III. 'in tahta çıkması ile, bir usûl ve tertip dâhilinde, ortaya atıldı. Ancak bu hususta örnek olarak alınması düşünülen Avrupa 'yi etraflı bir şekilde tanımak lâzım idi. Bu bakımdan genç pâdişâh nizâm-ı cedîd İslâhatının esâslarını anmak ve bu harekette beraber çalışacağı ve çalıştıracağı devlet adamları hakkında tam bir kanâat sahibi olmak zaruretini duydu; nizâm-ı devlet hakkında mütâlealar toplamak suretiyle, geniş çapta bir istimzaç

işine girişti. Selim III. 'in İslâhat hareketlerine, vaktiyle Rusya 'da büyük Petro'nun gittiği yollardan, onun usûlünü uygulamak suretiyle başlamasına Osmanlı devletinin bünyesi müsait değil idi. Her hareketinde büyük bir kuvvet olan ulemâ ile müşavere ederek, onların hiç olmazsa zımnî tasvibini alarak, karar vermesi lâzım idi. Bu itibârla, nizâm-ı cedîd hareketini tesbit ederken, bu ciheti göz önünde tuttu; devletin bünyesinde yapılacak geniş İslâhatın selâmetini sağlamak için, nizâm-ı cedîdi bir şahsın değil, devletin malı yapmak istedi. Diğer taraftan buna mukaddime olmak üzere ve Avrupa 'yi iyice tanımak için, Viyana 'ya sefaret vazifesi ile gönderdiği bir zâta (Ebû Bekir Râtıb Efendi), Avusturya 'nm bütün müesseselerini görüp, tetkik etmesi ve incelemelerinin neticesinden kendisini haberdâr eylemesi vazifesini vermiş idi (1791). Pâdişâhın nisâm-ı cedîd tasavvurları üzerinde kesin bir te'sir icra ettiği bilinen ve 8 aylık bir seyahat ve tetkikatının neticelerini telhîs eden bu sefâret-nâme, hulâsa olarak, bu mevzuda bâzı önemli mes'eleleri bahis mevzuu etmekte ve devlet kuvvet ve kudretinin bir takım şartların tahakkukuna bağlı bulunduğunu belirtmekte idi. Selim III.'in yapacağı nizâm-ı cedîd İslâhatı ile sıkı bir münâsebet derecesi göze çarpan bu şart ve tedbirler şöyle ifâde edilmiş idi: 1. askerin çok nizamlı ve itaatli olması: 2. hazînenin zengin, tertipli ve dâima dolu bulunması; 3. vezirler, büyük devlet adamları ile me'mûrların doğru, muktedir ve sâdık kimseler olması; 4. halkın huzur, refah ve himayesinin te'min edilmesi; 5. bu şartlar tahakkuk ettikten son- :
ra, bâzı devletler ile ittifak ve yardım anlaş»
malarının yapılması.
Bu yeni nizâm tedbir ve tavsiyelerinin başında

askerî sahadaki İslâhat bulunuyordu ki, Osmanlı devletini o sıralarda en çok zorlayan ve çok güç durumlara sokan mes'ele de bu idi ve askerlik bakımından Avrupa 'dan ziyâdesi ile geri kaldığımız söz götürmez bir hakikat idi. Her devletin, kendisinden kuvvetli ve üstün bir vaziyette bulunan diğer bir devletin harbe dâir kanun ve nizâmlarından iktibaslar, seçmeler yapmak ve bizzat kendi bilgi ve tecrübelerini de buna ekleyerek, bir nevî nizâm-ı cedîd vücûda getirdiklerini göz önüne alan Ebû Bekir Râtıb Efendi ye göre, avrupa-lılara yetişmek zorunda bulunan Osmanlı devletinin de böyle yapması, onlardan seçme suretiyle alınacak, kanun ve nizâmlara mahallî ihtiyaç ve şartların gerektirdiği hususları ve bilgileri de katarak, kendisine mahsûs ayrı bir „nizâm-ı cedîd" meydana getirmesi lâzımdır (tafsilât için bk. Ebû Bekir Râtıb Efendi, *Sefâret-nâme,* Süleymâniye kütüp., Es'ad Efendi, nr. 2235 ; Alî Emîrî, Tarih yazmaları, nr. 845 ; bundan naklen Cevdet Paşa, Enver Ziya Karal, *göst. yer.).* İşte bu bir çok değerli bilgileri ve tavsiyeleri ihtiva eden sefâret-nâmeyi gördükten sonradır ki, Selim III. devlet ricalinden nizâm-ı devlete dâir lâyihalar kaleme almalarını istemiş ve böylece nizâm-ı cedîd hareketinin nazarî ve hukukî cephesinin teşkil ve te'sisine girişilmiştir. Pâdişâh 1792 'de, başta sadrâzam olmak üzere, devlet ve idare hayatında bilgi ve tecrübesi bulunan belli-başlı şahsiyetlere kendisine nizâm-ı cedide dâir lâyihalar vermelerini emretti. Bu suretle, İstanbul 'dan başka hiç bir tarafını bilmediği imparatorluğunun durumu ve ahvâli hakkında salahiyetlilerden bilgi ve tavsiyeler almış oluyor, diğer taraftan da girişeceği esaslı İslâhat işinde yalnız kalmamış ve vaktiyle Ahmed III. devrinde tasarlanan

bir askerî İslâhat teşebbüsünün ulemâ ve devlet ricalinden gizlenmesi yüzünden, muvaffak olamaması gibi bir vaziyet ile karşılaşmayarak, mes-'ûliyete belli-başlı devlet adamlarını da iştirak ettirmiş bulunuyordu. Nizâm-ı cedîd hakkında pâdişâha mütâlealarını bildiren ve lâyiha verenler, başta sadrâzam Koca Yusuf Paşa olmuş ve aralarında sudûrdan tanınmış zâtlar, defterdar Şerîf, Tatarcık Abdullah Efendi'ler ile tersâne-emîni, mabeyinci, beylikçi, çayuşbaşı, kethüda gibi bir kısım vazifeliler ve müverrih Enverî de bulunmak üzere, 20 türk ile türk ordusunda hizmet gören Bertrano adındaıbir fransız zabiti İsveç sefareti me'mûrlarından meşhur d'Ohsson olmak üzere, iki yabancıdır. Bu lâyihalarda teklif ve tavsiye edilen İslâhat

•1 CEDÎD.

bilhassa askerlik mes'elelerine dâir idi. Ancak Cevdet Paşa 'nm fikrine göre, bunlarda tertip ve teşkili tamim edilen muallem asker hususunda sahîh bir bilgisi yok idi ve zâten içlerinde „askerlik ne idüğini ve sefer ne türlü esbaba mevkuf" bulunduğunu bilmeyenler çok idi. Bu sebepledir ki, o devirde bu lâyihalar bir az gülünç bulunmuş ve alay mevzuu bir takım garip rey ve mütâîealara rastlanmış idi. Sonra da pâdişâhın yakınında bulunan ve dünyâ ahvâlinden habersiz ve tecrübesiz, yeni yetişmiş bâzı kimseler de bu lâyihaları dillerine dolamış, çocuk oyuncağına döndürerek, istihza makamında „her kesin istidad derecesi lâyihasından malûm ve kişinin idrâk mertebesi zâde-i tab'ın-dan meczûm olur imiş" şayialarını halkın ağzına düşürmüş, böylece devletin icrasına çalıştığı nizâm-ı cedîd aleyhinde, daha başlangıçta, belki de

istemeyerek, bir zemin yaratmışlardı (Cevdet, VIII, 142). Bu lâyihalarda görüş birliği bulunmadığı muhakkaktır ; ağırlık noktalarını askerî sahada arzu edilen İslâhat teşkil etmekle beraber, taşıdıkları esâs düşünceye göre, nizâm-ı cedîd lâyihacıları üç kısma ayrılıyordu.

Birinci kısım yeniçeri ocağını ve diğer ocakları, Kanunî Sultan Süleyman devrindeki kanunlara göre, islâh etmeği istiyordu ki, bunlar muhafazakârlar idi. ikincisi bu ocaklara, „Kanûnî Sultan Süleyman kanûnnâmeîeri ieâ-bındandır" diyerek, frenk tâlim ve terbiye usûlleri ve silâhlarının kabul ettirilmesini teklif edenler idi ki bunlara da te'lifci demek mümkündür. Üçüncü kısım ise, yeniçeri ocağının kaldırılması veya islâh edilmesi mümkün olamayacağından, bu ocak bir kenara bırakılarak, bunun yanında Avrupa usûlüne ve frenk orduları esâslarına göre, yeniden bir ordu kurmağı düşünüyorlardı; bunlar da inkılâpçılar idi. Bütün bu İslâhat lâyihalarını verenlerin üzerinde ittifak ettikleri nokta mevcut asker ocaklarının bozukluğu idi. Her biri durumu kendi zaviyesinden uzun-uzadıya anlatıyor ve sonunda hâl çâresini gösteriyordu.

Muhafazakârların esâs düşüncelerini şöyle hulâsa etmek mümkündür: „Kanûnî Sultan Süleyman devrine gelinceye kadar, Osmanlı askeri kuvvetli, kudretli ve kumandanları harp san'atma dâir esaslı bilgiler ile mücehhez idi. Bu yüzden bu kadar geniş fütuhat yapılabilmiş idi. O devirlerde frenk orduları esaslı kanun ve nizâmlardan mahrum idiler; harp etmesini iyi bilmezlerdi ; bu hususları bizden öğrendiler. Şu hâlde eski kanunlarımızı yeniden yürürlüğe koymakla ordumuzu nizâm aitma almış ve nizâm-ı cedîdi mevcudu aslına, hakikî hüviyetine irca etmekle te'sis

etmiş oluruz". Te'iifçiierden
Tatarcık Abdullah Molla'mn fikrine göre ise,
„yeniçeri ocağı, Kanunî Sultan Süleyman zamanında
olduğu gibi, itibâr görmeli ve eski kanunlarına hürmet
edilmelidir. B.u te'min edildikten sonra, Kanunî Sultan
Süleyman kanûn-nâmesidir diyerek, f renklerin harp
san'atında kabul etmiş oldukları usûller alınmalı" idi.
inkılâpçılar bu düşüncelere, devletin kanûn-nâmelerinin
zamanla bozulmuş olduğunu ve ortaya bir
çok yanlış usûller ve kanunlar çıktığını, eski kanûnnâmeleri
ihya etmenin devlet için bir kuvvet
olamayacağını, çünkü bunların zamanın ihtiyaç ve
icâplarına uymadığım veya kifayet etmediğini, bu
itibârla, yeni esâslara göre, yeni tedbirler düşünmek
gerekeceğini ileri sürmek suretiyle cevap veriyor,
ocakların hiç bir suretle istenilen şekilde islâh
edilemeyeceğini
iddia ediyorlardı ki, „yeniçeri olmak için,
yeniçerilik haklarından faydalanmağı sağlayan ve bir
nevî maaş cüzdanı olan *esâmî* elde etmek kâfî
gelmektedir. Çiftçiler, esnaf ve daha başka iş-güç
sahipleri, şu veya bu şekilde ve çok defa para ile,
esâmî satın alarak, yeniçeri sıfatını kazanmışlardır. Her
hangi bir meslek ve aile sahibi olan bu gibi kimselerin,
askerî tâlim ve terbiye ile uğraşacak zamanları
olmadığı gibi, işlerini ve ailelerini bırakarak, harp
yapmağa da heves ve istekleri yoktur. Esnaftan olanlar
dükkânlarına mensup oldukları ortanın nişanını
asıyorlar, kendileri de bedenlerine bu nişanları
nakşettiriyorlar; yeniçerilik buraya giren kimselerin
şahsî menfaatini sağlayan bir iş hâlini almıştır.
Yeniçeri ocağı da asıl maksadını ve hakikî değerini
kaybetmiş bir müessese gibi görünmekte ve ekseriya

devlete isyan etmek üzere bu unvan aralarında bir birliğe ve toplanmaya bir mesned teşkil ettiği hâlde, seferlerde bir işe yaramadıkları ve yaramayacakları sabit olmaktadır. Bu itibârla Avrupa usûlü, askerî tâlim ve terbiye alınarak, mevcut ocakların dışında en az 15.000 kişilik yeni bir ordu, nizâm-ı cedîd ordusu, kurmak lâzımdır." Selim III. bu fikirlerden birini seçmek zorunda kalınca, inkılâpçıların düşüncesine katıldı ve tatbikata girişmek üzere, bu fikri iyice benimsemiş kimselerden mürekkep bir İslâhat hey 'eti meydana getirdi ki, bu takımın başında sudûrdan ismail Paşa-zâde el-Seyyid ibrahim İsmet Bey gibi dirayetli birisi var idi. Daha işin başlangıcında, meselenin önemini ve tatbikat esnasında vukuu muhtemel tehlikeleri pâdişâha hatırlatmak isteyen bu zât, *Yayla imâmı risalesi 'ne* göre (Veliyüddin Efendi kütüp., Cevdet Paşa kitapları, nr. 73/3370), bu yolda ziyâde doğruluk ve cesaret gerektiğine işaret ile, „devlet-i alîye tarumar ve tâc ü tahtınız perîşan ol-

mak dereceleri zuhur ve asla havf târî olmayıp, verilen nizâm-ı cedidin aksine dâir amel etmeyip ve ol makûle tahrirâta kat'â iltifat buyurmamasını" ve takip edilecek hatt-ı hareketi bildirdi; buna cevaben Selim III. 'den de buna „ahd ü peyman eylediği" şeklinde te'mi-nât aidi. Bu sözleşmeden çıkan mâna pâdişâh ile başında İbrahim İsmet Bey 'in bulunduğu İslâhat hey'etinin bu istikamette, birlikte çalışacaklarına dâir yemin etmiş olmalarıdır. Bu suretle nizâm-ı cedidi pâdişâhın idaresindeki bir İslâhat hey'etinin programı gibi kabul etmek ieâp ediyordu. *Yayla imâmı risâlesi'ne* göre, bu program 72 maddeden mürekkep, tafsilâtlı bir İslâhat

tasarısı idi ki, bunun evvelâ askerlik ile ilgili kısmının tatbikına girişil-diği görülmektedir. Bu meselede yenilik başlıca şu maddelerde yapıldı: 1. mevcut asker ocaklarının nizâm altına alınması; 2. Avrupa usûlünde yeni bir ordu kurulması (nizâm-ı ce-dîd ordusu); 3. harp sanayii müesseselerinin yeniden tertip ve tanzimi. Yeniçeri ocağını kaldırmak imkânsız olduğuna, çünkü böyle bir iş için devletin istinat edeceği her hangi başka bir kuvvet bulunmadığına göre, Selim III. bir taraftan Avrupa usûlünde bir ordu hazırlarken, diğer yandan da mevcut ocakları mümkün mertebe nizâm altına almağı mühim ve faydalı gördü. Yeniçeri ocağı için haftada bir kaç gün tâlim ve terbiye mecburiyeti konuldu. Kumbaracı, lâğımcı, arabacı ve topçu ocakları için yeni ka-nûn-nâmeler yapıldı. Bunlara göre, bu ocaklar ordunun teknik sınıflarım teşkil edecekti. Ocaklara rica, iltimas ve tavsiye ile nefer alınmayacak, erler evlenmeyecek, bunların ve zabitlerinin terfîierine, mesleklerinde gösterecekleri kabiliyet ve bilgileri esâs teşkil edecek, bunun için de hendese, endaht bilgisi, harp tâlim ve terbiyesi kendileri için mecburî olacaktı. Msl. 1792 'de neşredilen kumbaracı kanûn-nâ-mesine göre, bütün kumbaracı efradı, tımarlı veya yevmiyeli olsun, istanbul 'da toplanacak ve yoklamaya tabî tutulacaklardı. Mevcut olmayanların yevmiyeleri hazîneye devredilerek, bu gibi kimseler kumbaracı sıfatını kaybedeceklerdi. Yoklamada evli olupolmadıkları da araştırılacaktı. Kumbaracı efradının İstanbul 'da meslekleri dışında her hangi bir iş ile uğraşmayacakları göz önünde tutularak, Kâğıthane veya Ok-Meydam 'nda yapılacak kumbaracılar kışlasında oturacak, burada dâima sınıflarının icâp ettirdiği tâlim

ve terbiye ile meşgul olacaklardı.
Lağımcı topçu, arabacı ocakları için de, buna benzer yeni usûl ve nizâmlar veya ka-nûn-nâmeler vücûda getirilmiş idi. Avrupa usûlünde
yeni bir ordu kurulması ve nizâm-ı ce-dîd askerinin tertip ve teşkil keyfiyeti de şöyle olmuş idi: Avusturya ve Rusya ile sulh muahedeleri (Ziştova ve Yaş muahedeleri) yapıldıktan sonra, sadrâzam Koca Yusuf Paşa ordu ile İstanbul 'a döndüğünde, beraberinde bir kaç avrupah zabit getirmiş ve meşveret meclislerinde de talimli piyade askeri teşkili kararla;-tırılınca, bunları, pâdişâhın öteden beri şiddetle arzuladığı böyle bir mevzuda vazifelendirerek, Levend çiftliğinden tedârik edilen bir mıkdar yeni neferi tâlime me'mûr etmiş idi. Yavaş-yavaş talimli asker sayısı artınca, talimli asker nezâreti unvanı ile bir nezâret ihdas edilerek, buraya Mustafa Reşid Efendi (Çelebi) tâyin olundu; Selim III. nizâm-ı cedidin başlı-başına bir askerî ocak olmasını ve buraya yeniçerilerden genç olanlarının girmesini istiyordu; fakat yeniçeriler bunu kabul etmedikleri gibi, devlet ricali de, yeniçeri ocağının dışında bağımsız bir ocağın kurulmasını hem kanun ve an'ane-lere uygun görmemekte, hem de çok tehlikeli bulmakta idiler. Yeniçerilerin istirkap hisleri ile hareket ve isyan etmeleri, bütün planları alt-üst eylemeleri ihtimâli var idi. Bu sebepler ile, nizâm-ı cedîd, hâssa bostancılar ocağına bağlı olmak üzere, bostancı tüfenkçisi ocağı şeklinde kuruldu. Başlangıçta mevcudu 12.000 olarak tesbit ve bunun da, evvelâ bir orta numunesi gibi, Levend çiftliğinde tertip ve teşkiline karar verildi (1207=1793). Buna istinaden çıkarılan irâde-i senîye, ileride iradı bulundukça arttırılmak üzere, şimdilik Levend

çiftliğinde, zabitleri ile birlikte 1.602 neferden ibaret 12 bölük olarak bir orta tertibine başlatmağı ortaya bir bin-başı, sağ ve sol kol-ağaları, bunların iki mülâzim-ağaları ve her bölüğe birer yüz-başı ve diğer zabitler tâyinini emrediyor, Levend çiftliği kethüdası Veli Ağa, kapıcı-başılık rütbesi ile, ocak ağası nasbolunu-yor ve neferlere de süngülü tüfenkler verilerek, tâlime başlanıyordu. Müteakiben bu talimli asker için bir kanûn-nâme hazırlandı ve buna Levend çiftliği kanûn-nâmesi adı verildi. 21 sa-fer 1209 (17 eylül 1794) tarihini taşıyan ve sonra gurre-i zilhicce 1210 (7 haziran 1796) tarihli bir zeyli ihtiva eden bu kanûn-nâmeye göre bostancı tüfenkçisi ocağına devlet ricalinden bir nazır ve dergâh-ı âlî kapıcı-basılarından bir ağa nasbolunmakta, bütün işler nazır ve ağa marifeti ile görülmekte, ayrıca hâcegândan bir kâtip, iki kâtip yamağı bunlara ilâve edilmekte idi. Yavaş-yavaş 12.000 ve geliri bulunduğu takdirde daha da arttırılmasına çalışılmasını derpiş eden kanûn-nâme, İstanbul 'da Levend çiftliğinde bulunan 1.602 neferden mâdâsımn Anadolu ve Rumeli 'nin muhtelif yerlerinde,

imkânlara göre, 800 veya 1.500 olarak, yetiştirilmesini bildiriyor, ilk teşkil edilen Levend çiftliği ortasında tâlim ve terbiyenin nasıl yapılacağını, buraya ne suretle nefer alınıp, ne zaman tekaüt olunacaklarını, kadrosunu v.b. açıklıyordu (tafsilât için bk. Cevdet Paşa, VI, 366 v. dd.).

Nizâm-ı cedîd ocağının emniyet ve istikbâlini sağlamak da mühim idi. Bu ocağın inkişâfı ve kendisinden beklenen gayeyi te'min için, yeniçeri ocağı ile halkın sevgisini kazanmasına veya hiç

değilse, bunların bir zarar getirmemelerine dikkat etmek lâzım idi. Yeniçeriler, bütün memleketin her tarafına yayılmış, şehir ve kasabalarda yerleşmiş olduklarından, nizâm-ı cedîd askerini istirkab etmeleri de düşünülebileceğinden, yeni askerin lüzum ve ehemmiyetini açık bir şekilde anlatmak icâp ediyordu. Bu iş tecrübeli ve güvenilir kimseler vâsıtası ile yapılmak istendi. Osmanlı devletinin büyüklüğünün askerin ve ahâlinin devlet kararlarına gösterecekleri saygı ile mümkün olabileceği ve binâenaleyh pâdişâhın koyduğu yeni kanunlar ve ezcümle nizâm-ı cedîdi muteber tutmanın bir vazife bulunduğu anlatılmağa çalışıldı. Bu arada, rusların boğazları ve İstanbul 'un su bendlerini zaptetmeleri ile payitahta sahip olmak hususunda tasavvurları bulunduğu sözleri ortaya çıkarıldı; böyle bir hâl vukuunda, Osmanlı ordusunun büyük bir kısmının Anadolu 'da ve Rumeli 'de çift ve çubukları ile meşgul bulunmaları ve istanbul 'u müdâfaa için gereken kuvvetlerin en az 2 ayda te'min edilebileceği cihetle, devlet merkezinin can damarı mesabe-sinde olan Bendlere yakın bir yerde, Levend çiftliğinde teşkil edilen talimli askerin derhâl böyle bir müdâfaa hizmetini yapabileceği etrafa duyuruldu. Selim III. 'in nizâm-ı cedîd lehinde yaptırdığı bu propagandanın büyük te'siri olmamakla beraber, ilk zamanlarda bu askerin teşkiline ses çıkarılmadı. Bu vaziyet pâdişâha Anadolu 'da da harekete geçmek ve nizâm-ı cedîd askerini orada da teşkil etmek arzu ve cesaretini verdi; itimat ettiği idare adamlarından Karaman valisi Alâiye 'li Kadı Abdurrahman Paşa 'yi, kendi bölgesinde talimli asker yetiştirmeğe me'mûr etti ki, bu güzîde valinin bildirdiğine göre, Konya, Kayseri, Niğde, Ankara ve civar merkezlerde 7.000

kadar nizâm-ı cedîd askeri yetiştirebilecekti. Aynı suretle Amasya sancağını kendisine verdiği Cebbârzâde Süleyman Bey 'den de bu hususta gayret ve faaliyet istendi. Bu işe gittikçe daha fazla ehemmiyet verilmesinin bir sebebi *de* nizâm-ı cedîd İslâhatı cümlesinden olarak, bir müddet evvei yeniçeri ocağı için haftada bir kaç gün
tâlim ve terbiye mecburiyeti konulması, bunların ise, Levend çiftliği kanûn-nâmesinden ziyâdesi ile ürkerek ve bilhassa bundan sonra *esâmî* satılmasının men'edilmesi, hâricden *esâmî* ile *ulûe* alanların ve dâhilden bir çok yolsuz usûller ile âidât elde edenlerin menfâatlerine set çekilmek istenmesi dolayısı ile, endîşe duyarak, „tâlim maddesi hâriç ez kadîmdir" ve „bu tâlim gavur işidir" sözleri ile, gerçeklerden habersiz yeniçeri efradını ifsâd etmeleri neticesinde, gerek İstanbul 'da, gerek hâricdeki yeniçerilerin tamamen tâlimi bırakmaları ve içlerinden nizâm-ı cedide kaydolmuş bulunanların da dağılmaları ve böylece İslâhat ümitlerinin sâdece nizâm-ı cedîd ocağında kalmış olduğunun devlet adamlarınca anlaşılması idi. Bu itibârla Anadolu 'daki teşebbüslerden mâda, İstanbul 'da, Levend çiftliğinden ayrı olarak, bir de Üsküdar ortası teşkil edilmiş ve buraya kısmen Kadı Abdurrahman Paşa 'nın yetiştirdiği talimli askerden getirilmiş idi.
Nizâm-ı cedîd ordusunun yetiştirilmesine muvazi olarak, tophane, tersane ve mühendishâ-nenin de düzenlenmesine girişildi. Tophanede, evvelâ, bir takım acezenin toplanmasına mâni olacak bir usûl vücûda getirildi. Daha sonra İsveç, İngiltere ve bilhassa Fransa 'dan mahir ustalar, dökümcüler getirtildi. İstanbul, Selanik ve Gelibolu baruthaneleri islâh edildiği gibi,

yenileri de açıldı ve kısa zamanda iyi barut istihsâline muvaffak olundu. O zamana kadar çok ihmâle uğrayan donanma ve tersane işlerinde de İslâhat ve yeni nizâm hareketine girişen Selim III. bu mevzuu küçük Hüseyin Paşa 'ya verdi; o da, denizcilik işlerini yeniden bir kanûn-nâmeye bağladığı gibi, ka-pudanların ve deniz neferâtının yetişmesi ve bilgilerinin artması hususunda gereken tedbirleri aldı; tersanenin ıslâhı mevzuunda İsveç ve Fransa 'dan mühendisler celbedildi. Az zamanda donanma, kemiyet ve keyfiyet bakımından, kuvvet ve kudret kazandı. Aynı suretle pâdişâh nizâm-ı cedidin zarurî olduğuna inanmış bulunan devîet adamlarını, yâni İslahatçılar hey'etinin askerlik sahasında kabul etmiş oldukları ileri ve yeni usûlü bir kısım tahsil ve terbiye müesseselerine de tatbika sevk ve me'mûr etti ki, bunun neticesinde teknik tedrisat yeni baştan kuruldu ve teşkilâtlandırıldı.
Selim III. evvelce 1773 'te açılmış olan mühendishânei bahrî-i-hümâyûn yanında kum-barahâne ile bir de mühendislıâne-i berrî-i hümâyûn kurdurdu (1794). Buralarda yabancı mütehassıslardan geniş mikyasta faydalanıldı. Kurulan müesseselerin idaresi için husûsî bir ka-nûn-nâme hazırlattı. Diğer taraftan nizâm-ı cedîdin nazariyatını ve edebiyatını ihzar ve

ikmâl maksadı ile, bu devirde Avrupa 'ya gönderilen Osmanlı elçilik me'mûrlarına gittikleri yerlerde boş durmayıp, bilgilerini arttırmaları ve bunları birer rapor hâlinde bildirmeleri emredildi ki, neticede pâdişâha ve Bâbıâlî 'ye sunulan bir çok sefâret-nâmeler meydana geldi. Yeni nizâmın başarı sağlayabilmesinin bir şar-ti da ilmî ve fennî eserlerin neşir ve tâmîmi, bu "vadide her dilden tercümelere girişilmesi idi. Bu meyânda

bâzı kitaplar yazdırıldığı veya tercüme ettirildiği gibi, mühendishâne matbaasında ve yeniden kurulan Üsküdar matbaasında bu kitaplar bastırıldı; bunlardan biri de, 1793 'to Londra 'ya gitmiş olan Mahmud Râif Efendi 'nin nizâm-ı cedîdi Avrupa 'ya tanıtmak maksadı ile yazmış olduğu fransızca bir eser idi. Mütercim Asım Efendi 'nin *Kâ*-mös'u ve *Burhân-i kâtf* '1 arapça ve farsça-dan türkçeye tercüme etmesi de nizâm-ı cedîd devrinde, türk kütüphanesinin zenginleşmesi yolunda ehemmiyetli bir adım sayılabilir.

Ordu ve donanmada nizâm-ı cedîdin vaz' ve tatbiki çok paraya ihtiyaç göstermekte idi. Bu para „irâd-ı cedîd" adı ile ve nizâm-ı cedîdin bir cephesini teşkil eden husûsî bir hazîneden tedârik edildi. Bu husus bizzat pâdişâhın da katıldığı müzâkerelerden sonra kararlaşmış

idi; çünkü tersane, tophane, topçu, lağımcı, kumbaracı ocakları, Levent çiftliği bostancıları, nizâm-ı cedîd askeri için olduğu kadar, istikbâlde devletin yapmak zorunda kalacağı harpler için de, alel'âde gelirlerin dışında kaynaklar bulmak lâzım idi. Bu yeni gelir „irâd-ı cedîd" tesmiye olunacak ve darphâne hazînesi ile enderûn hazînesine konula-mayarak, müstakil bir hazîne teşkil edecekti. 200.000 kese değerinde olması kararlaştırılan irâd-ı cedîd hazînesinin gelir kaynakları rüsûm-i zecrîye denilen ve son zamanlarda ihdas edilmiş olan tütün, rakı, şarap, kahve, yün gibi şeylerden alman vergiler ile 10 kese akçeden fazla faizli olan mahlûl mukâtaalar-dan, bir de her sene yenilenen ferman ve beratlardan bir mıkdar alınacak husûsî vergiden ibaret idi. Bu gelirlerin hesaplarını görmek için, irâd-ı cedîd

defterdarlığı adı ile, bir teşkilât kuruldu; talimli asker nazırının aynı zamanda irâd-ı cedîd defterdarı olması da kararlaştırıldı. Bu hazînenin mâhiyeti, ehemmiyeti ve çalışma şekli bir kanûn-nâme ile tesbit olundu. Bu devirde, geniş mânası ile, nizâm-ı cedîd hareketinİD - rfiiğer sahalardaki tatbikatına gelince, idarî, siyâsî, iktisadî ve ticarî sâhalar-Ja olmak üzere, bu istikamette bir takım teşebbüs ve gayretlere şâhid oluyoruz. İdarî sahada evvelâ mülkî İslâhat ele alındı; Anadolu ve Rumeü 28 vilâyete taksim olundu;
vezirlerin sayısı da buna göre tesbit edildi. Ehliyetsiz ve derebeyi makûlesi kimselere vezirlik verilmemesi bir kanûn-nâme ile belirtildi ; bunların tâyin hakkı sâdece pâdişâh ile sadrâzama bırakıldı. Vezirlerin me'mûriyet mahallerinde en az 3, en çok 5 sene kalmaları uygun görüldü. Kadıların durumu, timar ve zeamet usûlünün yeni kanûn-nâmede gösterildiği şekilde yürütülmesi v.b. hakkında da ileri bir nizâm kurulmak cihetine gidildi.
Ancak gerek bu İslâhat, gerek siyâsî ve iktisadî sahada uygulanmağa çalışılan nizâm-ı cedîd düşünce ve zihniyeti istenilen istikamette tam bir başarı sağlamağı mümkün kılmadı; çünkü bu İslahat şekilde ve satıhta kalmış, derine nufûz edememiş ve bilhassa ileri zihniyette bir nizâm yaratamamış idi. Esasen çok geçmeden bir nizâm-ı cedîd düşmanlığı da başladı. Bu programın yürütülmesi için, kuvvetli ve aydın bir İslahatçı sınıfının varlığı, bunların da bu düşünceleri samîmî olarak kabul etmeleri ve cesaret ile tatbika çalışmaları şart idi; aynı zamanda devletin tam bir iç ve dış sükûn içinde bulunması lâzım idi. Hâlbuki Selim **III.** 'in nizâm-ı cedîd devrinde bu şartların hiç birinin tam olarak mevcudiyeti görülemedi. Nizâm-ı cedîdi

tatbika me'mûr hey'et sayıca az idi; sadrâzam ve şeyhülislâm gibi en büyük makamları işgal edenler arasında da, pâdişâhı ve yeni nizâmcıları bu gayretlerinde dört el ile tutanlar hemen-hemen yok idi. Ulemânın büyük bir çoğunluğu ise, doğrudan-doğruya nizâm-ı cedîde düşman idi. Bu gibiler menfaatten başka bir şey düşünemeyecek kadar alçaldıklanndan, devletin mâruz kaldığı bütün güçlüklere ve gayr-ı müsait durumlara sebep olarak, nizâm-ı cedîdi gösteriyorlar, camilerde vaizler çok kere halka «askere setre pantalon giydirip, imânına halel getiren, önlerine, muallim diye, frenkleri düşüren pâdişâha elbette Allah tevfikmı çok görür; Hâdim-ül-Haremeyn unvanına liyâkati olmadığını bu suretle meydana çıkarır" diye aleyhte konuşuyorlardı. Nizâm-ı cedîd devri imparatorluğun hemen her tarafında devlete karşı ayaklanmalar ile dolu idi. Nizâm-ı cedîd tarafdarlarınm haricî siyâsette uğradıkları bâzı başarısızlıklar da onların yaptıkları İslâhatın değerini ve itibârını halk nazarında düşürmüş idi. Nizâm-ı cedîd aleyh-darlan diyorlardı ki, — „pâdişah ingiliz ve rus devletleri ile yeniçerileri ortadan kaldırmak için anlaştı, ingiliz donanması pâdişâhın müsaadesi ile istanbul 'a geldi; rus donanması da yalanda gelecektir. O vakit yeniçeri kaldırılacak ve yerine nizâm-ı cedîd geçecektir". Buna inzimam eden iç isyanlar ve huzursuzluklar, Arabistan 'da Vehhâbîlik hareketi. **Mora**

'da rûm, Balkanlarda sırp ihtilâlleri, Vidin 'de Paspanoğlu, Rusçuk 'ta Trisnikli-oğlu, Edirne 'de Dağdevirenoğlu hâdiseleri ve daha başkaları karşısında devlet âciz bir durumda kalmış, imparatorlukta vazife yerine menfaat ve kanun yerine kuvvet hâkim olmuş idi.

Gerçi maksat» lı-maksatsız bir şekilde ortalığa yayılan „dünya nizâm ve intizâmının bozulmasına ve Rumeli 'de dağlı eşkıyasının zuhuruna işte bu nizâm-ı cedîd sebep oldu" yaygaralarına karşı mücâdele edenler, hakikati bilen ve anlayanlar yok değil idi. Ezcümle bu hususta bir lâyiha hazırlayan ve bunda nizâm-ı cedidin, etraflı bir şekilde ve delilleri ile birlikte, savunmasını yapan Koca Sekban-başı bilhassa zikredilebilir. O, bu meseleyi münâkaşa ettiği kimselere, nizâm-ı eedîdin ihdasından önceki gaile, isyan ve ihtilâlleri, 1182 seferinden sonra, 7 sene müddetle, üst-üste her yıl ordumuzun uğradığı bozgun ve mağlûbiyetlerin mâhiyetini, iç-yüzünü gayet iyi bildiği yeniçeri ocağındaki bin-bir yolsuzluğu say4p-dökmekte ve bir çoğuna, hakikati kabul ve itiraf ettirerek, susturmakta idi. Bâzıları da samimiyetle „ocakta beş on akçem var; eğer nizâm-ı cedîd çoğalıp da, iş görürler ise, korkarım ki, yeniçeri ocağına devletin itibârı kalmayıp, ulufemizi alamayız. Yoksa iradımıza zarar gelmeyeceğini bilsek, Allah versin bütün halk nizâm-ı cedîd askeri olsun" diyerek, içlerin-dekini açıklıyorlardı. Bu arada „tâlim lâzım değil, hemen bize düşman göstersinler" diyen köşebaşı bahadırlarına gayet müskit cevaplar veren, 200.000 kişilik bir yeniçeri ordusunun «kıvırcık eti ve has-ekmek yiyip, tamam düşmana mukabele esnasında ulufe, tâyin ve mâlide kavgası çıkarıp kendi ordusunu yağma ederek, dönüp kaçtığını, ertesi sene de, Rumeli 'de ve Anadolu 'da müslüman ve reâyâ hanelerini yakıp-yıkıp ... nice fezâhat irtikâp" ettiklerini yüzlerine vuran Koca Sekban-başı Akkâ muhasarasında yararlıkları ve üstünlükleri görülen nizâm-ı cedîd askeri hakkında Cezzâr Paşa'nm söylediklerini aleyhdarlarma yine bu

mevzuda diğer muknî bir cevap olarak bildir. mekte idi (tafsilât için bk. Koca Sekban-başı *Hulâşat al-kalâm fi radd al-'avâmm* risalesi; Cevdet Paşa *Tarih*. VII, 289 V. dd.; Ebüzziyâ Tevfik *Nümûne-i edebiyât-ı osmâniye,* istanbul, 1330 s. 7° v dd.). Ancak nizâm-ı cedîdi yıkmak hususunda yeniçeri ocağı ve tarafdarları ile bir kısım ulemâya devlet işlerinden uzaklaştırılmış bir kısım vezirler de katılıyor ve onları el altından destekliyorlardı. Diğer yandan düşman propagandası da, maksadına erişmek için, bu türlü menfî şayiaları ortalığa yaymakta ve bundan faydalanmakta idi Pâdişâh ve Bâbıâlî bir aralık fransızlardsr ayrılarak
ingilizler ile ruslara yanaşmak istemiş, bu sefer de fransız elçisi „nizâm-ı eedîdden maksat yeniçeri ocağını lağvederek, mevâcibi vükelânın ceplerine atmaktır. İmparator bunu duydu; sizin hâlinize müteessiftir; eski usûlün bozulmaması tarafdarıdır" diyerek, yeniçerileri kışkırtmağa başlamış idi.
Nizâm-ı cedîd hareketinin başarısızlığında, bâzı gayr-i müsait tesadüflerin ve idaresizliklerin yanı-sıra, bir taraftan „ikmâl-i nizâmât ve icrâ-i İslâhattan geri durmayan ve müşkülâttan ürküp, yeis ve fütur getirmeyen", fakat diğer taraftan da, bu işi mal ve servet toplamağa vesîle sayıp, kendilerini ve mensuplarını zengin ederek, bir çok israfa ve ihtişama düşen ve Cevdet Paşa 'um „atabegân-ı saltanat" dediği nizâm-ı cedîd hey'etinin yaşayışlarındaki değişikliğin büyük hissesi olmuş idi. Halkın alışmadığı nizâm-ı cedidin icrasında fedâkârâne hareket etmek ve zatî menfaatleri terkederek, diğerlerine iyi misâl ve örnek olmak icâp ederken, bu gibi devlet ricali, gûyâ nizâm-ı cedîd işi halktan bir çok para toplayıp da, kendilerinin

bol-bol sarf ile sefahat etmeleri için bir vâsıta imişçesine bir hayat sürüyorlardı. Zâten pâdişâh musikî ve eğlenceye mail, Boğaziçi ve Kâğıthane mesireleri, mehtap geceleri hanende ve sazendeler ile dolu idi. Bu suretle sefahat ve ihtişamın çoğalması her kesin masrafını arttırıyor, mağşuş sikke ve muhdes rüsum dola-yısı ile de, erzak ve eşya fiatları yükseliyor, umûmî bir sıkıntı yaratıyordu. Taşralarda ise, vergilerin tahsil şekiilerindeki sû-i istimaller bâzı taaddîlere yol açmakta, şikâyetler gittikçe genişlemekte ve yayılmakta idi. İstanbul 'da Avrupa'yı taklîden alafranga âdet ve usûller başlayıp, nizâm-ı cedîdeilerin hareketlerini bu vâdîde, lüzûmlulüzûmsuz, Avrupa usûlüne uydurmakta mâkul haddi tecâvüz ettikleri görü-rülünce, ifratlarından bütün halk ürktü ve onları tekfîre kadar gidenlerin ve „ifrat tefriti davet eder" hükmünce, bütün-bütün tefrit yolunu tutan mutaassıpların nefreti alenî bir hâl aldı. İşte bütün bu sebepler halkı, ocakları, ulemâyı ve bir kısım devlet adamlarını nizâm-ı cedîde düşman etmiş bulunuyordu. Bu kadar kuvvetli bir düşmanlık karşısında İslâhat fikrinin yaşamasına ve nizâm-ı cedîd hareketlerinin ayakta durmasına imkân yok idi. Yenilik düşmanları gerici unsurlar, nizâm-ı cedîdi boğmak için, küçük bir vesîle bekliyorlardı ki, bunu da bulmakta gecikmediler.

Nizâm-ı cedîd ordusu evvelâ İstanbul'da, sonra Anadolu 'da da kurulmuş, ilk defa olarak da Asır seferi esnasında, Akkâ kalesi önünde, Na-poleon ordularına karşı başarılar kazanmış idi Mısır seferinden sonra, Rumeli 'de dağlı eski

yası hareketlerinin genişlemesi, harp isyanlarının

vahîm bir hâl alması, fransızlarm Ragu-sa'ya yerleşmeleri, Rusya ile harp ihtimâllerinin belirmesi hükümetin dikkat nazarını çekmiş, bütün bu tehlike ve ihtimâlleri önleyecek bir tedbir olmak üzere, nizâm-ı cedîd askeri ve teşkilâtının Rumeli 'ye de geçirilmesi ve orada da kurulması düşüneesi kabul edilmiş idi. Nizâm-ı cedidin kurulmasında büyük hizmeti geçmiş olan Karaman valisi Kadı Abdurralıman Paşa yanındaki nizâmı cedîd askeri, Anadolu 'dan, İstanbul yolu ile, Rumeli 'ye geçirildi. Oradaki ayanların bundan kuşkulanması ihtimâline karşı, bu askerin sırp isyanlarını bastırmak vazifesi ile hareket ettikleri ilân edildi. Pâdişâhın ve nizâm-ı cedîd tarafdarlarınm bu isabetli tedbiri, bir az daha cür'et bulan muhalif güruhun, sadrâzam İsmail Paşa ve bir takım devlet küskünü ulemâ ve rical ile ittifak ederek, bir taraftan İstanbul 'daki yeniçerileri, diğer taraftan Rumeli ayanlarını tahrik etmelerine sebep oldu. Ancak hâdiselerin gelişmesinde Selim 111.'in tabiat ve karakterinin de bir rol oynadığını kabul etmek icâp eder; zîra yaradılış itibârı ile gayet halîm dürüst, mürüv-vetli, rahîm ve şefkati sonsuz, deryâ-dil olan pâdişâhın fikirlerinde sebat yok idi. Yakınları ne derse yapar, bâzan onların mütenâkız ricalarına müsâade ederdi. Muhakemesinde tereddüt, mizaç ve tavırlarında televvün ile şöhret bulmuş idi ; keza kimseyi incitmek istememiş, azli lâzım gelenleri kolayca azledemediği için, kimsede ceza ve mes'ûliyet korkusu kalmamış idi. Yeniçeriler, nizâm-ı cedîd askerim alenen tahkir ve tekfire cür'et eylemeleri karşısında bile, pâdişâhtan hiç bir şiddetli mukabele görmediler ve gittikçe cür'etlerini arttırdılar. Diğer taraftan, şehzade Sultan Mustafa da gayet harîs idi Kendisinin ve tarafdarlarınm bir fitne

ihdasına çalıştıkları, Tayyar Paşa 'nm isyanına sebep oldukları sabit olmuş iken, pâdişâh, hiç bir aksül'ame! göstermemiş, sükûtu ihtiyar etmiş idi. İşte bu hâl ve şartlar içinde, İsmail Paşa 'nın Rumeli ayanına: — „gözünüzü âçm, Kadı Abdurrahman Paşa hepi-oizi kılıçtan geçirmeğe geliyor" — diye haberler göndermesi nizâm-ı cedîd düşmanlığını açık ve kesin bir hâle getirdi. Bunun meş'ûm neticeleri de derhâl görülmeğe başladı. Tekirdağı nda nizâm-ı cedidin kurulacağını bildiren fer-nan mahallinde okunduğu zaman, yeniçeriler)unu okuyan hâkimi öldürmüşler Çorlu ve Silivri ahâlisi Edirne 'ye harekete geçen Kadı \bdurrahman Paşa ordusuna mukavemete kalkışmışlardı. Bir iç harp tehlikesi baş-göstermiş di. Dü şman ordularının hudut boylarında yı-■îdığı, ingilizlerin boğazlardan donanmalarını geçirerek, İstanbul 'u yakmakla tehdit ettikleri bir sırada, böyle bir iç mücâdele ve karışıklık doğru görülemezdi. Selim III. Kadı Abdurrahman Paşa ordusuna geri dönmesini emretti (1806). Bu hâdise nizâm-ı cedîd düşmanları_____nın iyice şımarmasına ve
neticede, çok geçmeden, isyan hareketinin İstanbul 'a da sirayet ederek, Boğaz yamaklarının ayaklanmasına sebep oldu.
Bu Edirne vak'asından sonra Atâullah Efendi 'nin şeyhülislâmlığa, sadrazamın ordu ile hareketini müteakip, Köse Musa Paşa 'nın kaymakamlığa tâyinleri de nizâm-ı cedîd hareketi için çok vahîm neticeler doğurdu; çünkü ikisi de kendilerini pâdişâha yenilik tarafdan gösterdikleri hâlde, hakikatte gerici ve nizâm-ı cedîd düşmanları ile müttefik idiler. Ordunun İstanbul 'da bulunmayışını fırsat bilen bu iki şahıs,

yeniçeriler ve ulemâ ile anlaşarak, nizârn-ı cedîdi ortadan kaldırmağa karar verdiler Onların bu düşünce ve kararlarından habersiz ve gafil olan pâdişâh nizâm-ı cedîd askerlerinin çoğalmasına çalışmakta ve Karadeniz boğazın-daki Kılâ'-ı seb'a yamaklarını da yavaş-yavaş nizâm-ı cedîd neferleri ile ihtilât ettirmeğe ve bu teşkilâta almağa gayret göstermekte iken, Musa Paşa, yamakların yanına gönderdiği gizli ve husûsî bir me'mûr ile, onlara —„ni-zâm-ı cedîd elbisesi giyerseniz dinden çıkarsınız, giymezseniz tardedileceksiniz. Belki nizâm-ı cedîd sizi öldürecek" — yolunda haberler gönderdi ve onların ayaklanmalarına sebep oldu ki, bu maksat ile, yâni onlara nizâm-ı cedîd elbisesi giydirmek için gönderilmiş olan ingiliz Mahmud Efendi diye mâruf, o sırada Boğaz istihkâm işlerine me'mûr Râif Mahmud Efendi 'yi katlettiler ve ertesi günü de (17 rebiülev-vel 1222 = 26 mayıs 1807) Büyük-Dere çayırında toplanarak, Bâbıâlî isteklerini yerine getirmedikçe, dağılmamağa yemin ettiler ve Kabakçı Mustafa adında birisini kendilerine reis seçtiler. Kabakçı Mustafa, âsîlerin programını, İstanbul 'un her tarafına „ey ahâli, maksadımız nizâm-ı cedîd belâsını kaldırmaktır; başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber olsunlar" şeklinde ilân ettirmiş, bütün nizâm-ı cedîd düşmanlarını etrafına toplamış idi.

Veliahd şehzade Mustafa ve şeyhülislâm Atâullah Efendi âsîlere akıl hocaları yolladıkları esnada, kaymakam Köse Musa Paşa da pâdişâha bu isyan hareketini ehemmiyetsiz ve sönmeğe mahkûm gibi gösteriyor, diğer taraftan ise, nizâm-ı cedîd askerlerinin kışlalarından çıkmamalarım emrediyor ve

âsîlere karşı harekete hazırlanan topçu ocağına da : — „karş> gelmesinler ; bu iş cümle ittifakı iledir" — diye haMİZÂM-
1 CEDlO. |i?
ber gönderiyordu. Kabakçı Mustafa âsîleri Et-Meydanı 'nda toplandığı vakit, yeniçeri ihtiyarları ve başta şeyhülislâm olmak üzere ulemânın ileri gelenleri ile görüştüler ve anlaştılar. Bu suretle isyan programı bu güruhun umûmî tasvibini kazanmış, nizâm-ı cedîd hareket ve zihniyeti de ortadan kaldırılmağa mahkûm edilmiş oluyordu. Pâdişâh, vaziyetten haberdar olunca, derin bir acı ve ıztırap duydu. Devletin idaresini ellerine bırakmış olduğu kimseler tarafından ihanete uğramış ve çaresizlik içinde yapa-yalnız denecek bir durumda kalmış gibi idi. Asîlere karşı koymak için hiç kimseye güvenemezdi. Tab'an korkak olmadığı hâlde, çâr u nâçâr, derin bir tevekküle kendini kaptırdı ve âsîlerin isteğini kabul ederek, nizâm-ı cedîdin kaldırıldığına dâir Babıâli 'ye „ulemâ duacılarım benim emîn ve hulûskârlanmdır. Şeyhülislâm ile sadreyn efendiler nizâm-ı cedîdin merfû olduğunu ifâde ve cumhurun cemî-i mültemesle-rine müsâade olunacağını derûhde ederek, cemiyete sa'y ve gayret eylesünler" şeklinde bir hatt-ı hümâyûn gönderdi. Bunu şeyhülislâma bildirince, âsîler bu defa da, Musa Paşa 'mn gizlice Kabakçı 'ya göndermiş olduğu listede isimleri bulunan kimselerin kendilerine teslimini istediler ve: — „bunda mastûr olan on bir kimse mülkü harap etti; bunları hayyen veya meyyi-ten pâdişâhımızdan talep ederiz" — dediler. Asîlerin idamlarını istedikleri on bir kişi şunlar idi: ricalden ve devlet ve saltanat müsteşarı vaziyetinde bulunan ibrahim kethüda adı ile mâruf ibrahim Nesîm Efendi,

bahriye nâzın Hacı İbrahim Efendi, rikâb-ı hümâyûn kethüdası Memiş Efendi, reisülküttâb vekili Safî Ahmed Efendi, irâd-ı cedîd defterdarı Ahmed Bey, darphâne emîni Ebu Bekir Efendi, valide kethüdası Yusuf Ağa, enderûn-i hümâyûn ricalinden sır-kâtibi Ahmed Efendi, mabeyinci Ahmed Bey, bostancı-başı Şâkir Bey ve müderrislerden kapan-nâibi Lutfullah Efendi.

Hâin şeyhülislâm, pâdişâha bu isimleri derc-ettiği bir arîza göndererek, Et-Meydanı'nda toplanan yeniçerilerin nizâm-ı cedîd askerinin kaldırılmasına memnuniyet izhâr ettiklerini, fakat adları yazılı bu kimselerin cezalarının tertip olunmasını beklediklerini bildirmiş, Selim III. de, fesâd ve fitne eshâbının canlarına kıyamadığı hâlde, hattâ başka bir vesîle ile „bu işlere sebep benim hilnıimdir" diye itirafta bulunmuş iken, şimdi cam gibi sevdiği kimselerin idamına çaresiz müsâade etmiş idi. O, sarayın tarihini iyi biliyordu; âsîlerin istediklerini yapmazsa, zorla daraya girip, isteklerini daha da arttıracaklarına kanî idi. Hâlbuki içlerinde nizâm-ı cedîd korkusu hâlâ yaşayan âsîlere karşı bir mıkdar nizâm-ı cedîd askeri

Sultan-Ahmed camii civarına celbedilip de, Cevdet Paşa'nm ifâdesi ile, „At-Meydanı 'nda cüz'î bir süngü parıltısı gösterilmiş olsaydı, yeniçerilerin şakavetkedesi olan Et-Meydanı 'ndaki eşkiyâ kendikendilerıne perişan olacaklardı" (Cevdet, VIII, 167);

fakat mücessem hiyânet timsâli olan kaymakam ve şeyhülislâm, böyle bir tedbîre mahal bırakmamak için, evvelâ pâdişâhı iğfal ile, nizâm-ı cedîd askerini ilga ettirmişlerdi. Enderûn-i hümâyûn ağaları tarafından vâkî hayırhâhâne ihtarlara karşı da, pâdişâh: —„benim

için kan dökülmesin, benim yüzümden ümmet-i Muhammed 'e zarar gelmesin"— diye çok basiretsiz ve mütevekkilâne mukabelede bulunmuş idi. Âsîler bu zevatı birer suretle ele geçirdiler ve türlü hakaret ve işkenceler ile öldürdüler; fakat mesele bununla bitmiş olmuyor, azgın kaba kuvvet, cehalet ve irtica yeni bir kurban ve mağdur istiyordu ki, çok geçmeden, bu emellerine de nail oldular ve nizâm-ı cedîd hareketinin başı olan mazlum pâdişâhı da evvelâ tâc ve tahtından, sonra da hayatın mahrum ettiler. Böylece, Selim III., aşırı derecedeki rahmi, şefkati ve safiyeti yüzünden, hem kendi saltanat ve hayatından olmuş, hem de millet ve memleketin garp medeniyetine ve ilerivbir nizâma kavuşmak hususundaki ihtiyaç ve meselelerinin hallini uzun bir müddet geciktirmiş oldu [bk. madd. SELİM III., MUSTAFA IV., MAHMUD II.].

B i b l i y o g r a f y a : Şerif Mehmed, Tatarcık Abdullah Molla, *Sultan Selim hân-ı sâlis devrinde nizâm-ı devlet hakkında mü-tâleât* (*TOEM,* sene 7, 8, sayı 37, 38, 41,'43, s- 74, 257, 32l); lâyihaların hulâsaları. Millet kütüp., Tarih yazmaları, nr. 71 ve Enver Ziya Karal, *Nizâm-ı cedide dâir lâyihalar* (*Tarih vesikaları,* 1942, 1943, say! 6, 8, 11 12); ayn. mil., *Selim III. devrinde Osmanlı bahriyesi hakkında vesikalar* (*Tarih vesikaları,* sayı 1); ayn mil., *Tanzimattan evvel garplılaşma hareketleri* (*Tanzimat,* İstanbul, 1940); Halîl Nûrî, *Vak'a-i Selimiye* (Veli-yüddin Efendi kütüp., Cevdet Paşa kitapları, nr. 72/3369); Tüfenkçi-başı Arif Efendi, *Risale* (Veliyüddin Efendi kütüp., Cevdet Paşa kitapları, nr. 83/3374); Âsim, *Tarih,* I ve II, tür. yer.; Cevdet Paşa, *Tarih,* V, VII, VIII, bk. fihrist; Driault, *Selim-i sâlis ve*

Napoleon (trk. trc., Köprülü-zâde Fu-ad), İstanbul, 1329; İsmail Hakkı Uzunçar-şılı, *Selim III. 'in veliahd iken Fransa kralı Louis XVL ile muhabereleri [Belleten*, Ankara, 1938, II, 191 — 216); Enver Ziya Karal, *Osmanlı tarihi* (Ankara, 1947), V; ayn. mil., *Selim III. 'in hatt-ı hümâyûnları, nizâm-ı cedîd* (Ankara 1946)., bk. fihrist; Zinkeisen,

İt8 NİZÂM-i CEDİ D - NİZAMÎ.

GOR, VII, 323, 342, 458 v.d., 464, 471, 552; Iorga, *GOR*, V, 117 v.d.; Cari von Sax, *Geschichte des Machtverfalls der Tihkei* (Wien, 1908), s. 133 v. dd.

(M. TAYYİB GöKBİLGİN.)